

RUUMIILLISTUNUT MIELI LÄNSIMAISEN FILOSOFIAN KIMPUSSA

George Lakoff & Mark Johnson *Philosophy in the flesh. The embodied mind and its challenge to western thought.* New York: Basic Books 1999. XIV + 624 s. ISBN 0-465-05673-3.

Vuonna 1980 George Lakoffilta ja Mark Johnsonilta ilmestyi heidän edellinen yhteinen teoksensa, konseptuaalisen metaforateorian perusteos *Metaphors we live by*. Parisen vuotta sitten ilmestynyt *Philosophy in the flesh* liikkuu edelleen pääosin metaforien maailmassa, mutta moni asia on kahdessa vuosikymmenessä muuttunut. Nyt arvioitavana oleva teos on nimensä mukaisesti filosofisesti orientoitu-

nut, mutta myös kielitieteellisesti kiinnostava. Keskitynkin arviossani ennen kaikkea teoksen kielelliseen ja käsitteelliseen antiin. Tämä ei tarkoita, etteivätkö teoksessa esitetyt havainnot eri filosofisten teorioiden pohjana olevista metaforista ja kansanteorioista (s. 337–539) olisi mielenkiintoisia, päinvastoin. Ne eivät vain yksinkertaisesti mahdu tässä tarkasteltaviksi.

Lakoff ja Johnson (s. 8) esittävät kirjan-

sa tavoitteeksi yrittää ymmärtää filosofian peruskäsitteitä, aiempia filosofisia teorioita sekä seuraavia suuria kysymyksiä: 1) mitä tarkoittaa olla henkilö, 2) mitä on moraalilla ja 3) miten ymmärrämme maailmankaikkeuden kausaalisen rakenteen? He käyttävät pyrkimyksensä kognitiotieteen ja kognitiivisen lingvistiikan metodeja. Tekijöiden muut tavoitteet tulevat ilmi johdantoluvun *Who are we?* alun ohjelmanjulistuksessa: »The mind is inherently embodied. Thought is mostly unconscious. Abstract concepts are largely metaphorical. – – This book asks: What would happen if we started with these empirical discoveries about the nature of mind and constructed philosophy anew?» Tässä ovat teoksen kunnianhimoiset tavoitteet. Tekijöiden tulkinnan mukaan länsimaisen filosofian valtavirran edustajien ihmisenäkemys on pitkälti virheellinen (s. 6–8). Heidän mukaansa filosofiaa on katsottava uudelta kannalta, koska filosofisten kysymysten käsittely vaatii ihmisjärjen käyttöä, ja jos näkemys ihmisjärjestä on virheellinen, ei filosofiakaan voi olla oikealla pohjalla.

RUUMIILLINEN MIELI

Kolmannessa luvussa tekijät esittävät lisäteesin: neuraalisten olioiden täytyy luokitella. Eläinten tapa luokitella riippuu niiden aistielimistä, kyvystä liikuttaa itseään ja kyvystä manipuloida esineitä. Tekijät lähtevät siitä, että luokituksessa ei ole valinnan mahdollisuutta ja että kategoriointi on tiedostamatonta. He redusoivat käsitteensä suoraan neuraaliselle tasolle. Tämä näkyy esimerkiksi käsitteen ja prototyypin määritelmässä (s. 19): »What we call concepts are neural structures that allow us to mentally characterize our categories and reason about

them. – – Each prototype is a neural structure that permits us to do some sort of inferential or imaginative task relative to a category.» Korostuneena nousee esiin ruumiillistunut käsite (s. 20): »What makes concepts concepts is their inferential capacity, their ability to be bound together in ways that yield inferences. *An embodied concept is a neural structure that is actually part of, or makes use of, the sensorimotor system of our brains. Much of conceptual inference is, therefore, sensorimotor inference.*» (kurssivointi alkuperäisessä tekstissä).

Ruumiillistuneita käsitteitä tarkastellaan muutamien esimerkkien kautta. Ne ovat tekijöiden aiemmista tutkimuksista tuttuja. Esimerkkeinä ovat värikäsitteet (s. 23–26), niin sanotut perustason kategoriat (s. 26–30) ja spatiaalisuhteita kuvaavat käsitteet (s. 30–36). Tekijät toteavat, että spatiaalikäsitteet ovat ruumiillisia monella tasolla. Maailman ja ihmiskehon välisestä kanssakäymisestä ja siitä seuraavasta skemaattisuudesta he käyttävät nimitystä fenomenologinen ruumiillistuneisuus. He toteavat, että on kuitenkin olemassa myös niin sanottu spatiaalikäsitteiden neuraalinen ruumiillistuneisuus. Tällä ei tarkoiteta vain sitä, että ajatteluun tarvitaan ruumis, vaan myös sitä, että spatiaalikäsitteet ovat ihmisen neuraalisen rakenteen muokkaamia. Luvussa *The neural modeling of spatial concepts* esitellään aiheeseen liittyviä tutkimuksia. Näitä ovat Regierin (1996) tutkimus spatiaalikäsitteistä, Baileyn (1997) kädenliikkeen oppimista simuloiva malli ja Narayananin (1997) malli liikeskeemojen ja aspektin oppimisesta.¹ Tekijät lähtevät (s. 42) siitä, että spatiaaliset käsitteet voidaan esittää ja spatiaaliset termit oppia aivojen visuaalisen havaintoelimistön pohjalta, kädenliikekäsitteet voidaan esittää ja niihin liittyvä ter-

¹ Narayananin kotisivulla kopioitavissa olevan PhD-tutkielman ja Lakoffin ja Johnsonin kirjallisuusluettelossa olevan teoksen nimet poikkeavat toisistaan.

minologia oppia motorisen synergian mallien pohjalta ja aspektiin liittyvät käsitteet voidaan esittää motorisen kontrollin skeemojen avulla. He toteavat, että mikään ei todista, että aivoissakin todella tapahtuisi samoin kuin malleissa, mutta silti kyseiset mallit ovat toistaiseksi ainoat, jotka kykenevät näihin tehtäviin — ja tukevat käsitystä neuraalisesta ruumiillistuneesta kognitiosta. Tekijät ovat oikeassa todetessaan, että tästä lähtien on kokeellisen neurotieteen tehtävä osoittaa, mitä ihmisessä todella tapahtuu.

INTEGROITU METAFORATEORIA

Kielitieteelliseltä kannalta kirjan keskeisintä antia on Lakoffin ja Johnsonin uuden metaforateorian esittely. Tekijät ovat luopuneet niin sanotusta invarianssihypoteesista (ks. Lakoff 1990), jonka mukaan osa lähdealueen mielikuvaskemaattisesta rakenteesta säilyy kuvauksessa metaforan kohdealueen rakenteessa. Muutos uuteen teoriaan tullessa on jyrkkä, sillä invarianssihypoteesia ei mainita lainkaan koko teoksessa. Ylipäättään mielikuvaskemojen osuus teorian osana on kutistunut vähäiseksi. Niiden tehtäväksi tuntuu rajoittuvan pelkkien spatioalisuhteiden yleistyksinä toimiminen. Kirjan neljännessä alaluvussa *Primary metaphor and subjective experience* tekijät esittelevät nykyisen näkemyksensä siitä, miten käsittemetaphora syntyy. Heidän teoriansa koostuu neljästä osasta. Sen muodostavat Christopher Johnsonin teoria sekoittumisesta (*conflation*), Gradyn ensisijaisten metaforien (*primary metaphors*) teoria, Narayananin metaforan neuraaliteoria sekä Fauconnierin ja Turnerin (ks. esim. 1998) teoria käsitteellisestä integraatiosta (*conceptual integration*).

Sekoittumisella tarkoitetaan vaihetta, jossa lapsen subjektiivinen kokemus (arvio

tilanteesta) ja sensomotorinen kokemus sekoittuvat. Christopher Johnsonin alkuperäisessä tutkimuksessa (1997), jota tekijät referoivat (s. 48), tarkasteltavana oli Shemnimisen lapsen metaforan omaksuminen (kyseisen korpuksen kuvauksesta ks. MacWhinney 1995: 297–298). Testimetaforana oli KNOWING IS SEEING -metafora. Tehtävänä oli tarkastella, onko metaforan omaksumisessa vaihetta, jossa verbiä *see* ei käytetä metaforisesti, vaan ainoastaan siten, että jonkin asian tietäminen (esim. onko jokin esine tietyssä paikassa) riippuu sen näkemisestä. Tällainen vaihe näyttääkin olevan olemassa. Vasta myöhemmin lapsella alkaa esiintyä verbin metaforista käyttöä (esim. *I see what you mean*). Metaforaan siirryttäisiin niin sanotun eronteon (*differentiation*) aikana, jolloin lapsi ymmärtäisi aiemmin yhdessä aktivoituneiden alueiden eron. Eronteossa alueet muodostuisivat metaforisiksi lähde- ja kohdealueiksi (näkeminen → tietäminen yleisesti). On huomattava, että tukeutuessaan yhteen ainoaan kielelliseen todisteeseen, joka toimii todisteenä sekoittumisesta, teoria on empiirisesti heikolla pohjalla. Yksi Lakoffin ja Johnsonin perusteeseistä on, että käyttämällä useista eri lähteistä tulevia empiirisistä todisteita voi välttyä a priori -filosofoinnilta. Kompleksisen metaforan osalta todistusaineistoa on (ks. 81–86), ensisijaisten metaforan osalta ei. Tekijät syöllistyvät tässä samaan, mistä syyttävät muita.

Edellä esitelty teoria toimii pohjana Gradyn (1997) laajemmalle selvitykselle ensisijaisten metaforista, joka on jatkoa Gradyn, Taubin ja Morganin (1996) näkemyksiin. Lähtökohtana on ajatus, että sekoittumisen kautta voisi olettaa syntyvän satoja ensisijaisia metaforia, jotka yhdistävät subjektiivisen kokemuksen ja sensomotorisen kokemuksen toisiinsa. Lakoff ja Johnson antavat seuraavat esimerkit ensisijaisten metaforista (s. 49–54): (1) AFFEC-

TION IS WARMTH, (2) IMPORTANT IS BIG, (3) HAPPY IS UP, (4) INTIMACY IS CLOSENESS, (5) BAD IS STINKY, (6) DIFFICULTIES ARE BURDENS, (7) MORE IS UP, (8) CATEGORIES ARE CONTAINERS, (9) SIMILARITY IS CLOSENESS, (10) LINEAR SCALES ARE PATHS, (11) ORGANIZATION IS PHYSICAL STRUCTURE, (12) HELP IS SUPPORT, (13) TIME IS MOTION, (14) STATES ARE LOCATIONS, (15) CHANGE IS MOTION, (16) ACTIONS ARE SELF-PROPELLED MOTIONS, (17) PURPOSES ARE DESTINATIONS, (18) PURPOSES ARE DESIRED OBJECTS, (19) CAUSES ARE PHYSICAL FORCES, (20) RELATIONSHIPS ARE ENCLOSURE, (21) CONTROL IS UP, (22) KNOWING IS SEEING, (23) UNDERSTANDING IS GRASPING sekä (24) SEEING IS TOUCHING.

Tekijät redusoivat metaforateoriankin suoraan neuraaliselle tasolle ja viittaavat Narayananin (1997) neuraaliteoriaan. He toteavat, että Narayananin neuraalimalli ei ole vielä oppinut metaforia (s. 49). Tästä huolimatta he pohdiskelevat, miten malli voisi toimia. Ensisijainen metafora määritellään (s. 58) sensomotorisen ja subjektiivisen kokemuksen alueiden väliseksi kuvaukseksi (*mapping*). Esimerkkinä annettussa MORE IS UP -metaforassa sensomotorinen (lähde)alue on vertikaalinen ulottuvuus, jonka perusteella tehdään subjektiivinen päätelmä kvantiteetista. Metafora perustuu kokemukseen, jossa havaitaan tavarakasojen ja nestepintojen nousu ja lasku, kun tehdään lisäyksiä ja poistoja. Kvantiteetin ja vertikaalisen korkeuden voisi olettaa muodostavan aivoihin neuraalisen yhteyden (sekoittuminen) näiden kahden alueen »hermoverkon» välille. Nämä yhteydet toimisivat käsitteellisen kuvauksen vastineina ja mahdollistaisivat vertikaalikäsitteiden käytön kvantiteetin ilmaisijoina. Tekijät esittävät (s. 55) näkemyksensä siitä, miksi vertikaalikäsitteitä käytetään kvantiteetin ilmauksina, mutta ei päinvastoin. Vastaus piilee heidän mukaansa siinä, että sensomotorisessa neuraalisessa järjestel-

mässä on enemmän yleistykseen johtavia kytköksiä ja yleistyspotentiaalia kuin subjektiivista kokemusta vastaavassa neuraalisessa järjestelmässä. Tämän vuoksi yleytykset virtaavat ainoastaan yhteen suuntaan sensomotoriselta lähdealueelta »subjektiivisen arvion» kohdealueelle. Tämä ilmeisesti on syy erontekoonkin. Eronteko johtuisi kai siitä, että sensomotorisen yleistyksen ja subjektiivisen kokemuksen yleistyksen ero tulisi jossakin vaiheessa niin suureksi, että yleistys tapahtuisi vain toisella alueella.

Tekijöitä voi kritisoida siitä, että he eivät määrittele käyttämiään käsitteitä. Alue (*domain*), sekoittuminen (*conflation*), eronteko (*differentiation*), sensomotorinen yleistysrakenne (*sensorimotor inferential structure*) ja subjektiivinen kokemus (*subjective experience*) olisi ainakin pitänyt määritellä. Tältä osin tilanne on samanlainen kuin aiemmin mielikuvuskeemojen toimiessa metaforan keskeisenä osana. Myös sekoittumisen ja eronteon prosessien seikkaperäisestä kuvauksesta olisi lukijalle paljon iloa. Teoriaa voi tosin arvioida annettujen esimerkkien avulla. Subjektiivisia arvioita ovat muun muassa tärkeys, läheisyys, arvostelu, vaikeus, määrä, samanlaisuus, apu, subjektiivinen tila (!), tilan muutos, teko, tieto ja ihmisten välinen suhde. Tekijät eivät kerro, mikä on subjektiivisen arvioinnin perusta. Abstrakteista käsitteistä he toteavat vain, että ne ovat suuressa määrin metaforisia. Eivät juuri muuta. Tekijät käyttävät tässä itse niin sanottua luuranko-metaforaa. Abstraktikäsitteiden osalta ei metaforinen osa toimii luurankona, joka ei ole riittävän rikas toimiakseen yksin käsitteen edustajana. Metaforat puolestaan tuovat lihaa tämän rakenteen päälle monin, jopa toisilleen ristiriitaisin tavoin. Voi kysyä, eikö »luuranko» kuitenkin ole välttämätön osa käsitettä ja eikö sen olemassaolo mahdollista koko käsitteen toimivuuden ihmisen kannalta.

▷

Lakoffin ja Johnsonin teoriassa on nähdäkseni toinenkin suuri ongelma. Jos metaforassa on kyse kahden alueen neuraalisesta samanaikaisesta aktivoitumisesta, molempien alueiden täytyy olla samanaikaisesti erillisinä olemassa. Nikanne (1992: 77–78) on jo aiemmin kiinnittänyt huomiota siihen, että metaforan rakenne vaatii myös kohdealueen jonkinlaisen olemassaolon. Sensorinen kokemus ei voi olla abstraktin »subjektiivisen kokemuksen» synnyttäjä. Lakoffin ja Johnsonin esittämässä muodossa se on hyvin mekaanista, eikä ole mitään, mikä selittäisi hypyn abstrakteihin käsitteisiin. Kognition ei pitäisi pystyä kehittämään sekoittumisvaiheesta mihinkään, tai oikeastaan ei olisi olemassa mitään, mikä sekoittuisi »puhtaaseen» aistihavaintoon. Tekijöiden olisi syytä myöntää, että abstraktit käsitteet ja kognitiiviset kyvyt ovat jossain määrin synnynnäisiä. Esimerkiksi Jackendoff (1994) on artikuloinut tämän selvästi. Jackendoffkin pitää spatiaalisten käsitteiden omaksumista välttämättömänä, jotta abstrakteihin käsitteisiin pääsee käsiksi. Inhimillisessä käsitteenmuodostuksessa osansa on siis sekä synnynnäisillä kyvyillä että aistihavainnoilla. Palaan synnynnäisyyden ongelmaan myöhemmin.

Theorian keskeneräisyydestä puhuu sekin, että on esikielellistä ainesta, joka osoittaa lähde- ja kohdealueiden eriytymisen tapahtuvan joissakin tapauksissa jo paljon ennen kielenomaksumista. Ensisijaisista metaforistakin osa näyttää muita ensisijaisemmilta. Eroa erilaisten ensisijaisten metaforien välille ei kuitenkaan tehdä. Ylipäätään olisi tärkeää kiinnittää huomiota kehityspsykologiseen tutkimukseen, jos metaforia perustellaan lapsen kehityksen vaiheilla. Tekijöiden olisi pitänyt huomata, että heidän käsittelemänsä ensisijaiset metaforat eivät välttämättä ole sellaisia kuin he väittävät (s. 60) niiden olevan. Ne eivät ehkä olekaan atomeja, joista muodostuu mole-

kyylejä, kompleksisia metaforia. Sen sijaan ne voivat olla itsekin molekkyylejä, osakuvauksia lapsen (ja aikuisenkin) funktionaalista maailmasta. Lakoffin ja Johnsonin ensisijaisista metaforista antamat esimerkit muodostavat verkoston, joka kuvaa lapsen perustarpeiden tyydyttämistä. On selvää, että näiden perustarpeiden saavuttaminen muuttuu lapsen kehittyessä. Ensisijaiset metaforat sijoittuvat eri kehitysvaiheisiin, eikä niitä voi käsitellä tasa-arvoisina primitiiveinä Lakoffin ja Johnsonin tavoin. Tästä kelpaa hyväksi esimerkiksi finaalin kausaalisuuden esikielellinen esiintyminen. Esimerkkinä voi käyttää *avun* ja *tavoitteen* käsitteitä.

On epäsuoria todisteita siitä, että lapsi ymmärtää *avun* käsitteen. Apua voi »pyytää», ja lapsella on jo varhain kyky tähän. Bates (1976: 51–55) kuvailee protoimperatiiveja, esikielellisiä keinoja, joilla lapsi voi pyrkiä herättämään aikuisen huomioon (vrt. IMPORTANT IS BIG -metafora). Suurinta osaa lapsen protoimperatiiveista kuvaa se, että lapsi haluaa jonkin esineen (vrt. PURPOSES ARE DESIRED OBJECTS -metafora). Aluksi lapsi pyrkii saamaan esineen liikuttamalla itseään. Myöhemmin kehityksessään lapsi oppii käyttämään protoimperatiivia — eleitä, ääntelyä ja katsetta. On huomattava, että lapsi tällöin ulkoistaa sekä halutun esineen että aikuisen ja tämän *avun*. Jos sekoittuminen on jossain vaiheessa tapahtunut, ovat keino ja tavoite viimeistään tässä vaiheessa eriytyneet. Lapsi käyttää protoimperatiiveja muuhunkin kuin fyysiseen paikkaan pääsemiseen. Batesin esimerkissä lapsi, joka haluaa leikissä äitinsä puhuvan puhelimeen, saa tämän tekemään niin (iässä 12;7). Tämä käyttäytyminen ei sovi edellä mainitun ensisijaisen metaforan yhteyteen. Lapsen tavoitteellinen toiminta ylittää monimutkaisuudessaan sen, minkä metaforan malli voi antaa. Ongelmalliseksi esimerkin tekee se, että lapsen teko ei yhdisty mihin-

kään pysyvään, esineeseen tai paikkaan. Mihin subjektiiviseen kokemukseen äidin toiminnan sensomotorinen havaitseminen sekoittuu? Batesin toisessa esimerkissä lapsi (iässä 13;2) haluaa tulla siirretyksi kohteeseen, johon ei voi itse päästä (vrt. PURPOSES ARE DESTINATIONS -metafora). Kuvatun tilanteen tekee mielenkiintoiseksi se, että lapsi haluaa Batesin tulkinnan mukaan tiskialtaan luokse saadakseen vettä juotavaksi. Tässäkin tapauksessa päämäärässä tapahtuva teko (juominen) on varmasti eriytynyt paikasta, sillä tuntuu varmalta, että lapsi juo muuallakin kuin kyseisessä paikassa. Sen sijaan lapsella on selvää tietoa nimenomaisen paikan luonteesta. Lapsen kognitiiviset kyvyt ovat tuolloin jo paljon suuremmat, kuin mitä ensisijaisen metaforan teoria lapselta vaatii. Esimerkit osoittavat kuitenkin, että ensisijaisilla »metaforilla» on jonkinlaista kehityspsykologista relevanssia. Lakoffin ja Johnsonin käyttämä ensisijaisen metaforan teoria kaipaakin tarkennusta. Ensisijaisen metaforan kohdealueella ei varmaankaan voi olla kahda eri lähdealuetta (tai päinvastoin) tekijöiden esittämällä tavalla. Muuten joudutaan tilanteeseen, jossa tapahtuu yhden metaforan syntyminen, tämän metaforan unohtaminen, uuden metaforan syntyminen, tämän uuden metaforan unohtaminen ja niin edelleen ad infinitum, koska esimerkiksi kaikki erilaiset tavoitteet (esineet, paikat ja teot) pysyvät toisistaan erillään. Toinen vaihtoehto on, että metaforien välillä on vaikutussuhteita ja uusi metafora syventää kohdealueen (esimerkkitapauksessa maailman asiaintilojen muuttamiseen liittyvien tekojen) ymmärtämistä. Tällöin metaforat eivät ole samanarvoisia primitiivisiä yksiköitä. Niillä on paljon rakenteellisia yhtäläisyyksiä, joita voi kuvata VÄYLÄ-skeeman avulla (invarianssihypoteesin mukaisesti). Niiden taustalla lieneekin yhteinen, primitiivisempi lähtökohta.

Integroidun metaforateorian neljännen pääkohdan muodostaa Fauconnierin ja Turnerin kehitelemä käsitteellisen integraation teoria. Lakoff ja Johnson esittelevät luvussa *The anatomy of complex metaphor* melko suppeasti sitä, miten ensisijaisista metaforista ja erilaisista kansanteorioista ja yleisesti hyväksytyistä totuuksista muodostuu monimutkaisempia metaforia. Huomattavaa on, että tekijät eivät ajoita kompleksisten metaforien omaksumista kehityksellisesti. Olisi ollut paikallaan antaa ainakin yksi esimerkki siitä, miten ja missä vaiheessa lapsi oppii yhdenkin kompleksisen metaforan. Tekijöiden esimerkkinä kompleksisesta metaforasta on A PURPOSEFUL LIFE IS A JOURNEY -metafora. Se muodostuu heidän mukaansa ensisijaisista metaforista PURPOSES ARE DESTINATIONS ja ACTIONS ARE MOTIONS. Ne muodostavat metaforisen kulttuurisen käsityksen, jonka mukaan ihmisillä oletetaan olevan tavoitteita elämässä ja pyrkimystä niiden saavuttamiseksi. Tämä usko yhdistettynä tietoihimme erilaisten matkojen luonteesta johtaa seuraaviin metaforisiin kuvauksiin: matka → tarkoituksellinen elämä, matkustaja → ihminen, joka elää elämää, määränpää → tavoite elämässä sekä matkasuunnitelma → elämän suunnitelma. Tekijät onnistuvat kuvaamaan melko uskottavasti metaforan rakenteen. Elämällä ja matkustamisella ei ole sinänsä yhteistä kokemuspohjaa. Tällainen metafora, jolla ei ole suoraa kokemuksellista pohjaa, saa sen ensisijaisten metaforiensä kautta. Tosin täytyy muistaa se, mitä edellä on sanottu ensisijaisten metaforien ongelmallisuudesta. Tässä yhteydessä olisi mielestäni ollut syytä selittää käsitteellistä integraatiota tarkemmin, jos kompleksiset metaforat todella muodostuvat ensisijaisista metaforista sen kautta. Nyt tekijät selittävät sanallisesti metaforan synnyn, jonka vaatimista kognitiivisista kyvyistä ei sanota

▷

mitään. Metafora vain »nousee» (arises) edellä mainituista faktoista (s. 62).

AIKA, KAUSAATIO, MIELI, ITSE JA MORAALI

Lakoff ja Johnson käsittelevät kirjan toisessa pääluvussa filosofian keskeisiä käsitteitä ja niiden metaforia. Lukua voi pitää erittäin ansiokkaana. Se tarjoaa esimerkiksi jonkin yksittäisen kielen metaforien tutkijalle kattavan vertailukohdan. Tieteenfilosofisesti luku antaa uudenlaisia näkökulmia käsitteisiin. Tekijät aloittavat ajan käsitteestä ja toteavat, että aika itsessään ei ole oikeastaan mitään. He osoittavat sujuvasti, että aika käsitteistetään metonymisena suhteena eri tapahtumiin, vertaamalla tapahtumia toisiinsa. Yksi keskeisimmistä ajan metaforista on ajan suuntaistamisen metafora (esim. *tulevaisuus edessämme, menneisyys takanamme*). Joissakin kielissä menneisyys sijoitetaan tarkkailijan eteen, koska siinä ovat näkyvissä hänen aikaansaannoksensa. Keskeiset aikametaforien ominaisuudet liittyvät siihen, käsitteistetäänkö liikkujaksi aika vai tarkkailija. Liikkuvan ajan metaforassa (esim. *määräaika lähestyy*) aika kulkee paikallaan olevan havainnoitsijan ohi, liikkuvan havainnoitsijan metaforassa (esim. *olemme puolivälissä vuotta*) kuljetaan »ajan maiseman läpi». Metaforat edustavat periaatteessa samaa yleisempää metaforaa, mutta niissä on päinvastaiset kuvio–taustarakenteet.

Muita ajan metaforia edustavat metaforat AIKA SUBSTANSSINA (esim. *paljon on vetä vIRRANNUT*) ja AIKA ON VOIMAVARA (esim. *aikaa on kulunut liikaa*). Jälkimmäisen tyyppillinen kompleksisempi metafora on AIKA ON RAHAA. Kaikilla edellä mainituilla metaforilla on mielenkiintoisia vaikutuksia. Ajan suuntaisuuden perusteella voimme *katsoa tulevaisuuteen*, koska sen perusteella on paikka, jossa tulevaisuus on. Länsimainen

yhteiskunta on myös vahvistanut AIKA ON RAHAA -metaforan yhdeksi standardiksi, jonka pohjalta arvioidaan esimerkiksi työpästä. Tekijät huomauttavat, että on mahdotonta vastata kysymykseen, esiintyykö aika mielestä riippumattomana ja mitkä ovat sen ominaisuudet. Kyseessä on ihmiskäsite, osin metonyminen suhteessa tapahtumiin ja osin metaforinen. Jos esimerkiksi metaforat otetaan vakavasti, tullaan tuloksiin, että tulevaisuus on jo olemassa, menneisyys jatkaa olemassaoloaan, aikaa voi varastaa ja aika on sekä seisahtunut että liikkuva.

Kausaation osalta tekijät lähtevät liikkeelle kausaalisen teorian ongelmasta, jossa on kyse siitä, mikä yhdistää esimerkiksi materiaalisen, finaalisen, formaalin, konditionaalisen ja tilastollisen kausaation teorian kausaalisuuden teorioiksi. Tekijät toteavat, että kaikkea kausaatiota yhdistävä runko on minimaalinen: syy on edellytyksenä tilanteelle (tilalle, muutokselle, prosessille, teolle). Jos syytä ei olisi, tilanteestakaan ei voisi sanoa mitään. Tekijät katsovat, että kausaalisuutta tulee lähestyä prototyypisistä kausaatiosta ja kausaation metaforista käsin. Kausaation prototyypin he pitävät vapaaehtoisen toimijan tietoista tekoa, joka kohdistaa kokijaan fyysisen, kokijassa muutoksen aiheuttavan voiman. Tällä prototyypillä on joukko kirjaimellisia laajentumia (biljardipallokausatio, epäsuora kausatio, instrumentaalinen kausatio, mahdollistava kausatio jne.). Suuri osa kausaalisuuden metaforista pohjautuu ensisijaisen SYYT OVAT VOIMIA -metaforan sekoittumiseen tapahtumametaforiin. Niiden pohjalta syntyy niin sanottu sijainnin tapahtumarakenne-metafora, jossa toteutuvat muun muassa seuraavat kuvaukset: sijainnit → tilat, liikkeet → muutokset, voimat → syyt, pakotetut liikkeet → kausatio, omatoimiset liikkeet → teot, päämäärät → tavoitteet, väylät → keinot, liikkeen haittaajat → hidas-

teet, liikkeen haittaajien puuttuminen → toiminnan vapaus, suuret liikkuvat esineet → ulkoiset tapahtumat, matkat → pitkäkestoiset, tarkoitukselliset toiminnot. Toinen keskeinen tapahtumarakenteen metafora on niin sanottu objektin tapahtumarakenne-metafora. Eroa metaforien välillä kuvastaisivat lauseet *Matti on pulassa* (sijaintimetafora) ja *Matilla on hätä* (objektimetafora). Objektimetaforassa tavoitteet ovat haluttuja esineitä, joita voi tavoitella eri keinoin — syömällä, metsästämillä, kalastamalla, maanviljelyllä (esim. *Matilla on menestyksen nälkä*, *Matti on metsästänyt menestystä vuosia*, *Matti kalasti rangaistuspotkun joukkueelleen*, *menestys on pitkäjänteisen työn hedelmä* jne.). Tekijät analysoivat metaforien keskeisimmäksi eroksi niiden kuvio-tausta-eron. Sijaintimetaforassa muutoksen kokeva entiteetti toimii kuviona ja muutostila taustana, objektimetaforassa päinvastoin. Tekijät käsittelevät perusmetaforien jälkeen perusteellisesti muutoksen ja kausaation tyyppejä. Tekijät päätyvät kausaalisen teorian ongelmassa siihen, että kukin teorioista nostaa jonkin kausaalisen metaforan muita keskeisemmäksi. Esiin nostettu puoli ei kuitenkaan ole yhdessäkään tapauksessa koko kausaation syvin olemus, vaan vain osa koko kategorian rakenteesta.

Mielen metaforat toimivat pitkälti filosofisten teorioiden materiaalina. Keskeinen metafora, jolla mieli käsitteistetään, on MIELI KEHONA, joka sisältää seuraavat kuvaukset: fyysinen toiminta → ajattelu, itsenäiset oliot → ajatukset, fyysinen toiminta itsenäisen olion kanssa → ajatuksen ajattelu. Tämän metaforan alametaforia ovat AJATTELU ON LIKKUMISTA, AJATTELU ON HAVAITSEMISTA ja AJATTELU ON ESINEIDEN MANIPULOINTIA sekä IDEOIDEN SAAMINEN ON SYÖMISTÄ. Nämä metaforat kattavat kymmeniä kuvauksia lähdealueelta kohdealueelle. Muita keskeisiä metaforia ovat AJATTELU ON KIELTÄ, AJATTELU ON MATEMAATTISTA LASKEMISTA

ja MIELI ON (TIETO)KONE. Lyhyen metaforaesittelyn jälkeen tekijät keskittyvät mielen metaforien vaikutukseen angloamerikkalaisessa analyttisessä filosofiassa. He toteavat lopuksi, että metaforat kertovat mielestä muuta kuin mitä se aidosti on. Mieli ei ole muusta ruumiista erotettu säiliö niin kuin metaforat väittävät. Metaforat voivatkin johtaa harhaan korostaessaan käsitteen jotakin puolta.

Itse-käsite osoittautuu metaforiseksi monessa mielessä. Sisäisessä elämässämme vaikuttaa yksi subjekti, joka on tietoisuuden, ajattelun, kokemuksen ja halujen keskus, joka tekee meistä sen, mitä me olemme. Lisäksi meissä vaikuttaa yksi tai useampi itse (käytän alla itse-termiä substantiivimaisesti). SUBJEKTI-ITSE-metafora on tekijöiden mukaan neljällä tavalla kokemuksellisesti perusteltavissa. Ne ovat esineitten manipulointi, sijainti tilassa, sosiaaliset suhteet ja empaattinen projisoituminen toisen asemaan. Viidentenä tekijänä metaforassa on kansanteoria ominaisuuksista, jonka mukaan jokaisessa on jotakin omaa, osa subjektiä. Keskeinen osa itseyyden teoriasta on ensisijainen metafora ITSEKONTROLLI ON OBJEKTIN KONTROLLIA. Subjekti joko pystyy manipuloimaan kehoaan kuin ulkoista esinettä tai sitten ei. Kyseessä on niin sanottu sisäisen kausaation metafora. Esimerkiksi kaksimerkityksinen lause *nostin kättäni* voi tarkoittaa raajan nostamista vaikkapa toisella kädellä tai sen nostamista kehon sisäistä kontrollia käyttäen. Näistä jälkimmäinen käyttö edustaa sisäistä kausaatiota. Metaforista seuraa, että toiminta käsitetään itsen liikuttamisena. Kontrolli on myös itsen omistamista. Tämä näkyy myös metaforana TOISEN HENKILÖN KONTROLLIN OTTAMINEN ON TOISEN OMISTUKSEN OTTAMINEN. Näin käy, jos jokin *ottaa* itsen *valtaansa*. Kontrolli nähdään myös lokaalisena. Suomessakin voidaan kysyä esimerkiksi *onko ketään kotonan*, kun tahdotaan ottaa selvää, onko joku

oma itsensä, siis kontrollissa. Osoitus kontrollista on myös *maan pinnalla pysyminen*. Itseään voi myös poistua katsomaan ulkopuolelta ja niin edelleen.

Keskeisessä osassa minän kehityksessä on sosiaalisen itsen metafora, jossa ulkoiset sosiaaliset suhteet voidaan yhdistää itsen ja subjektin välisiksi suhteiksi. Tekijät antavat esimerkkejä muun muassa ilmauksista, joissa subjekti ja itse ovat vastustajia, subjekti vanhempi ja itse lapsi, subjekti ja itse toistensa ystäviä, subjekti itsestä huolehtiva sekä subjekti omistaja ja itse orja. On huomattava, että mahdollista on monen itsen läsnäolo, jossa osa arvoista voi tulla ulkopuolisten ihmisten malleista. Mahdollista on myös itsen projisoiminen toisten asemaan, hypoteettisiin tilanteisiin. Sisäisestä, oikeasta itsestä tekijät antavat myös monia esimerkkejä. Suomeksikin voi sanoa, että *en ollut oikein oma itseni*. Tekijät toteavat, että nämä metaforat ei ole vain länsimaista omaisuutta, vaan antavat esimerkkejä myös japanin kielestä.

Filosofisista käsitteistä viimeisenä Lakoff ja Johnson tarkastelevat moraalialia ja sen metaforia (s. 290–334). He ovat julkaisseet aiheesta tutkimuksia aiemminkin. He osoittavat, miten fyysinen hyvinvointi ja sen tuottaminen muille toimivat moraalien kokeuksellisenä pohjana. Tekijät antavat luvussa huomattavasti vähemmän kielellisiä esimerkkejä metaforista kuin muiden käsitteiden osalta. Tämä ei haittaa. Jakso on lukukokemuksena kenties koko teoksen miellyttävintä antia. Käsitellyiksi tulevat vastavuoroisuus, kosto, hyvittäminen, epätsekkyys, toisen posken kääntäminen, karma, reiluus, oikeudet, moraalinen vahvuus ja moraalinen auktoriteetti. Tekijät tuovat esiin, kuinka vanhempien auktoriteetti suhteessa lapsiin toimii mallina kaikelle moraalille auktoriteetille. Moraalinen järjestys perustuu kykyyn dominoida. Syntyy moraalisia hierarkioita kuten Jumala–ihmi-

nen–eläimet–kasvit; aikuiset–lapset sekä miehet–naiset. Tämä on samalla vastuun hierarkia. Tekijät toteavat, että metaforien tiedostaminen antaa mahdollisuuden kyseenalaistaa toimet, joita metaforat perustelevat. Tiedostaminen johtaa myös siihen, että moraalien implisiittinen järjestelmä kulttuurissa tulee huomatuksi ja pääsee kriittisen arvioinnin kohteeksi. Moraalien metaforien mukaan elämisen yhteiskunnallista merkitystä voi tuskin liikaa korostaa.

NOAM CHOMSKYN FILOSOFIA

Teoksen kolmannessa pääluvussa Lakoff ja Johnson tarkastelevat kriittisesti filosofian historian suurten ajattelijoiden käyttämiä metaforia. Kielitieteellisesti mielenkiintoisinta on joukkoon mukaan päässyt Chomskyn kieli(oppi)näkemyksen tarkastelu (s. 469–512). Tekijät hyökkäävät kiivaasti Chomskyn autonomisen syntaksin ja sen taustalla olevien filosofisten näkemysten (kartesiolaisuuden ja analyyttiselta filosofialta perityn formalismin) kimppuun. He esittelevät kognitiivisen kielitieteen peruskäsitteitä, jotka ovat pitkälti Chomskyn näkemyksiä vastaan. Aseettomuuttaan chomskylaista linnoitusta vastaan he kommentoivat sarkastisesti toteamalla, että chomskylaisesta perspektiivistä suuri osa heidän kirjoittamaansa ei ole kritiikkiä, vaan kyvyttömyyttä ymmärtää, mistä tieteellisessä kielen tutkimuksessa oikeastaan on kyse. Tekijät uhraavat paljon voimavarojaan Chomskyyne. Kritiikki on pitkälti tuttua tekijöiden aiemmista teksteistä ja osuu pääosin maaliinsa. Synnynnäisyyden ongelman käsittelyssä heidän olisi tullut kuitenkin esittää selvästi tarkempaa argumentointia. Vaikka Chomskyn rohkeimpia synnynnäisyyden näkemyksiä voi kritisoida, eivät Lakoffin ja Johnsonin näkemyksetkään ole tältä osin täysin johdonmukaisia. He toteavat, että synnynnäinen–opittu-kahtiajako

on virheellinen tapa tarkastella ihmisen kehitystä, kielellistäkin. Tekijät eivät kuitenkaan kiistä synnynnäisten ominaisuuksien olemassaoloa, vaan toteavat, että lapsi menettää suuren osan varhaisista käyttämättömistä neuraalisista kytköksistä ensimmäisten elinvuosiensa aikana ja että uusia kytköksiä syntyy tarpeen mukaan. He toteavat, että syntymän hetkellä kytköksiä on liikaa, jotta normaalit aikuisen toiminnot voisivat toteutua. Oppimisessa siis osin menetetään syntymän hetkellä olevaa, eikä oppiminen ole neuraalisesti lisäävää, kuten klassisesti on esitetty. Tekijät esittävät »täyden taulun» näkökulman, joka on kuitenkin myös ongelmallinen. Heidän näkemyksensä on, että kokonaisuuden kannalta osa kytköksistä vahvistuu kokemuksen seurauksena ja osa heikkenee. He toteavat, että motoriset kyvyt (jotka ovat käsitejärjestelmän taustalla) kehittyvät jo ennen syntymää kohdussa. Sen vuoksi tekijöiden toteamus, ettei ole selvää, miten relevanttia on, mitä ihmisellä on tai ei ole syntyessään, tuntuu omituiselta. Omituiselta siksikin, että he kirjan alussa korostavat neuraalisen rakenteen vaikutusta inhimillisessä käsitteenmuodostuksessa. Toisaalta he siis korostavat vahvaa synnynnäisyyttä, toisaalta kumoavat sen ohjelmallisesti »chomskylaisena». Tekijöiden tulisi tunnustaa, että kehityksessä on oltava jotain, mikä ylipäänsä voi kehittyä, tekijöiden toisessa yhteydessä käyttämällä toteamuksella (s. 63): »The grounding of the whole is the grounding of its parts». Tämä pätee ihmiseenkin, myös kehityksellisesti. Synnynnäisyyden käsitteen tarkempi käsittely olisi välttämätöntä. Nyt tekijät jättävät sen puolentoista sivun mittaiseksi.

LOPUKSI

Philosophy in the flesh ei ole tavanomainen tieteellinen tutkimus. Alaotsikko kertoo tarkemmin mistä on kyse: teos on mieltä

ruumiillisena pitävien haaste perinteiselle länsimaiselle filosofialle. Tekijät kirjoittavat läpi teoksen tekevänsä kognitiotiedettä. Kuitenkin heidän lähtökohtansa on lähes pelkästään kognitiivisessa kielitieteessä ja senkin osalta lähes pelkästään metaforateoriassa. Hyvän kuvan siitä, miten rajoittunut tekijöiden lähestymistapa kognitiotieteellisesti on, saa katsomalla esimerkiksi Bechtelin ja Grahamin toimittamaa kognitiotiedettä esittelevää käsikirjaa *A companion to cognitive science* (1998). Tämän teoksen lähes 800 sivusta kognitiivinen kielitiede kattaa parikymmentä sivua (Tomasellon kognitiivisen kielitieteen yleisesittelyn ja Mark Johnsonin artikkelin etiikasta). Tapa, jolla Lakoff ja Johnson puhuvat esimerkiksi filosofian kognitiotieteestä, on hämmentävä. Tekijöiden olisi ollut syytä sentään rajoittua puhumaan vaikkapa filosofian metaforateoriasta, mutta se ei ilmeisesti enää olisi ollut riittävän suurta. Tiedettä voi tehdä toisinkin kuin Lakoff ja Johnson — omia saavutuksia korostamatta. Kuitenkin teoksen sisältö riippuu käytetyn teorian pätevydestä, eikä metaforateoria suinkaan nykyisessä muodossaan ole kokonaan valmiiksi mietitty.

Lakoffin ja Johnsonin teos on melkoisen populaari, suorastaan kosiskelva. Se on tahallaan ylipoleemiseksi kirjoitettu. Teoksessa ei noudateta perinteisiä lähdeviittaustapoja. Ensimmäinen lähdeviite on sivulla 26, eikä esimerkiksi Chomskyn tieteellistä toimintaa arvioitaessa viitata kuin kahteen hänen teokseensa (kirjallisuusluettelossa niitä on sentään kahdeksan). Analyttisen filosofian edustajia niputetaan armottomasti samaan kategoriaan. Teos on täynnä liiallisia yleistyksiä. Se myös korostaa virheellisesti joitakin kognition puolia. Todetessaan (s. 13) tiedostamattoman ajattelun muodostavan ajattelusta noin 95 prosenttia ja tietoisien loput Lakoff ja Johnson hankkivat oikeuden olla käsittelemättä tie-

toisuuden ongelmaa, inhimillisyyden kannalta hyvin keskeistä kysymystä.

Toisaalta tässä teoksessa on myös todella paljon oikeaa tieteellistä sisältöä, jonka sujuvaan esittämiseen ja erittelyyn tekijöiden olisi pitänyt keskittyä. Parhaimmillaan teos on suhtautuessaan kriittisesti kyseenalaistamattomiin oletuksiin. Itsekriittistä asennetta tieteenteossa korostetaan oikealla tavalla, vaikka tekijät lipsuvatkin siitä itse. Integroitu metaforateoria luo uuden näkökulman metaforan oppimiseen ja laajempien metaforien muodostumiseen. Teoriaa ei voi pitää valtavana edistysaskeleena aiempaan teoriaan, koska se kärsii pitkälti samoista ongelmista kuin invarianssihypoteesikin. Lapsen kognitiota ei voi sellittä pelkästään ensisijaisten metaforien tai mielikuvaskemojen avulla, varsinkaan jollei niitä määritellä selvästi. Ensisijaisessa metaforassa sosiaalisuus (lapsen ja aikuisen välinen vuorovaikutus) astuu mukaan kuvaan ja haastaa spatiaalisuuden. Tämä on selvä parannus teoriaan. Ottaessaan metaforaan kehityksellisen näkökulman tekijöiden olisi tullut muistaa, että kehitystä on myös kuvattava. Tätä ei tehdä. Tekijät käyttävät lähes pelkästään aikuisen kognitiosta ja kielestä lähtevää näkökulmaa.

Kirjasta saa kaikkiaan myös hyvän, tiivistetyn kuvan kognitiivisesta lingvistikasta. Teoksen kirjallisuusluettelo on määrittämisesti kattava. Eri asia on, löytääkö lukija tarvitsemansa lähteet kirjallisuusluettelon, tekstin ja hakemiston avulla. Käsikirjaksi teoksesta ei ole. Lisäksi lähteet ovat liian läheltä valittuja. Lakoffin ja Johnsonin ajattelutapaa kritisovia lähteitä luettelossa ei ole, mikä sekin osoittaa tiettyä itsekritiikin puutetta.

Positiivista on sen osoittaminen, että filosofisia teorioita voi analysoida niiden käyttämien metaforien pohjalta. Teos soveltuukin filosofien ajattelun esittelyyn, sillä metaforien analyysi pitää tarkastelun yleis-

tajuisena. Teoriat saadaan asetettua samalle lähtöviihalle, jonka määrittelee käsite-metafora. Filosofista kiinnostuneille tarjoutuu uudenlainen näkökulma. Tekijät ovat selvästi tavoitelleet kahta eri yleisöä (lingvistejä ja filosofeja), mutta eivät välttämättä tyydytä kummankaan tarpeita. Metaforien tutkijoille teos on joka tapauksessa pakollista luettavaa. Muidenkin kannattaa teosta lukiessaan miettiä käyttämiään metaforia ja muistaa, että ne todennäköisesti korostavat tutkimuskohteen jotakin puolta muiden kustannuksella. ■

TERO KAINLAURI

Apajakuja 1 C 43

80140 Joensuu

Sähköposti: kainlaur@cc.joensuu.fi

LÄHTEET

- BAILEY, DAVID 1997: *A computational model of embodiment in the acquisition of action verbs*. PhD-tutkielma. Berkeley: University of California.
- BATES, ELIZABETH 1976: *Language and context. The acquisition of pragmatics*. New York: Academic Press.
- BECHTEL, WILLIAM – GRAHAM, GEORGE (toim.) 1998: *A companion to cognitive science*. Oxford: Blackwell.
- FAUCONNIER, GILLES – TURNER, MARK 1998: Conceptual integration networks. – *Cognitive Science* 22 s. 133–187.
- GRADY, JOSEPH 1997: *Foundations of meaning: Primary metaphors and primary scenes*. PhD-tutkielma. Berkeley: University of California.
- GRADY, JOSEPH – TAUB, SARAH – MORGAN, PAMELA 1996: Primitive and compound metaphors. – Adele E. Goldberg (toim.), *Conceptual structure, discourse, and language* s. 177–187. Stanford: CSLI.